

Dr. Craig Keener, Matendo, Hotuba ya 3, Historia ya Luka

© 2024 Craig Keener na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dk. Craig Keener katika mafundisho yake juu ya kitabu cha Matendo. Hiki ni kipindi namba 3, Historia ya Luka.

Katika sehemu kubwa ya vipindi viwili vya kwanza, nilikuwa nikizungumzia mambo mengi ya zamani ambayo yalikuwa nje ya Biblia, na wanafunzi wangu wa PhD, ninapofundisha Matendo kama kozi ya kiwango cha udaktari, mara nyingi huwapa kazi ili kila mmoja wao asome historia fulani ya kale.

Mtu mmoja atakuwa na Thucydides, Polybius, Tacitus, Suetonius, Dio Cassius, Dionysius wa Halicarnassus, Theodorus Siculus, Appian, na kadhalika. Na kisha wanaleta utambuzi wao kutoka kwa wanahistoria wao husika na kutoa ripoti fupi juu ya kila mmoja wa wanahistoria. Kwa hivyo, unaweza kufurahi ikiwa haukupenda hivyo, kwamba sasa utaingia kwenye maandishi kidogo.

Kwa hiyo, Luka 1:1-4 inatuambia mengi kuhusu vyanzo ambavyo vilipatikana kwa Luka. Nilitaja kabla ya vyanzo vilivyoandikwa na vyanzo vya mdomo, Luka akithibitisha hili kwa uchunguzi wake mwenyewe au kwa namna fulani kupata ujuzi wa kina, na kwamba nyenzo tayari ilikuwa inajulikana sana katika kanisa la kwanza. Labda Luka aliandika kama tulivyotaja hapo awali, mahali fulani kati ya 62 na 90, labda katika miaka ya mapema ya 70, ingawa kuna idadi ya watu sasa ambao huchukua tarehe ya baadaye.

Lakini nimekupa sababu zangu za kubishana kwa miaka ya 70. Kufikia wakati Luka anaandika, watu wengi tayari wameandika Luka 1:1. Sio mtu mmoja tu aliyeandika. Tunajua alimtumia Marko.

Sio watu wawili tu ambao wameandika. Tunajua alishiriki habari fulani sawa na Mathayo. Lakini wengi wamejitolea kuandika masimulizi ya mambo ambayo yametimizwa miongoni mwetu.

Sasa je, matukio, tuseme, miongo minne na nusu mbele yetu, yamegubikwa na amnesia? Baadhi yetu kwa kweli tuna umri wa kutosha kukumbuka matukio ya miongo minne na nusu iliyopita. Lakini kwa wale ambao sio, bila shaka, unajua watu wengine ambao walikuwa karibu miongo minne na nusu iliyopita. Na ikiwa matukio muhimu kutoka kipindi hicho, matukio muhimu kutoka kwa maisha yao, maelezo ya hapa na pale, kumbukumbu sio kamili, lakini ikiwa ni matukio muhimu, haswa ikiwa ni kitu ambacho watu wengi walijua juu yake na wanawasiliana na wanaweza kuzungumza juu yake, na haswa ikiwa ni mambo ambayo wanaweza kuwa

wamezungumza mara kwa mara tangu wakati huo, ambayo ingekuwa hivyo kwa wanafunzi wa Yesu, au labda Luka mwenyewe na mambo ambayo alipitia.

Katika hali kama hizi, miongo minne na nusu si ndefu kiasi kwamba tungetarajia kila kitu kitafunikwa na amnesia, ambayo ni njia ambayo baadhi ya wasomi wamechukua. Luka anataja kwamba ana vyanzo vya mdomo. Lk 1:2 kama vile yalivyokabidhiwa kwetu na wale ambao tangu kwanza walikuwa mashahidi waliojionea na watumishi wa Neno.

Naam, paradiso inaweza kumaanisha mambo mengi tofauti katika miktadha tofauti, lakini neno hili lililotolewa katika muktadha wa kuzungumzia mapokeo simulizi, kwa kawaida lilikuwa ni neno la kitaalamu kwa mapokeo ya mdomo makini sana, ambapo wanafunzi wangepokea taarifa kutoka kwa walimu wao na wao kuzipitisha. Je, hii inaweza kuwa sahihi kwa kiasi gani? Naam, nafikiria jirani yangu ambaye ana umri wa miaka 96, Anna Gulick, na Anna, walikuwepo kabla ya utamaduni wa Marekani kuhamia kwenye utegemezi wa redio, utegemezi wa televisheni, na sasa utegemezi wa mtandao. Ikiwa unataka kuangalia kitu, nenda kwa Wikipedia au chochote, ambacho kinaweza au si sahihi, lakini angalau mtu, kulingana na mara ngapi makala yamehaririwa na chochote kingine.

Lakini watu, wanaenda kwa habari hiyo. Wanapata vitu kwa baidi za sauti na baidi za video. Lakini alipokuwa akikua, hata katika tamaduni za Marekani, watu walikuwa wakiketi kwenye baraza la mbele na walikuwa wakipitisha hadithi kutoka kwa kizazi cha wazazi wao, kutoka kwa kizazi cha wazazi wao, na kadhalika.

Na Anna aliweza kunisimulia hadithi kutoka kwa familia yake hadi miaka ya 1700. Na baadhi ya hadithi hizi, habari ilikuwa habari ambayo inaweza kuwa suala la kumbukumbu ya umma. Nilienda na kuiangalia, na hakika, alikuwa na hadithi sahihi.

Hii ni habari ambayo ilipitishwa kwa miaka mia kadhaa na ambayo bado anakumbuka katika uzee wake. Kuna sehemu zingine zake ambazo hazina nguvu kama zilivyokuwa, lakini kumbukumbu yake inabaki kuwa kali. Hiyo ni kweli zaidi katika jamii nyingine nyingi, jamii nyingi za kitamaduni.

Mke wangu, ambaye anatoka Afrika, ana Ph.D. katika historia kutoka Ufaransa, kutoka Chuo Kikuu cha Paris VII. Mke wangu anasema kwamba historia nyingi za mdomo zinapotea sasa na kizazi kipya, lakini ilipitishwa kwa vizazi. Na kwa hivyo, amekuwa mwangalifu sana na historia ya familia kuhoji watu, kuandika mambo, wasije wakapotea katika mabadiliko ya usasa au usasa au kipindi chochote tulichomo, baada ya usasa.

Kwa vyovyote vile, mapokeo ya mdomo yalikuwa sahihi kadiri gani? Naam, baadhi ya mambo tunayohitaji kuzingatia ni kukariri katika mambo ya kale, nitatumia muda mwingi zaidi katika hilo, maelezo, misemo, mikusanyiko, katika Injili, ushahidi wa

mdundo wa Kiaramu, na umashuhuri wa mashahidi walioshuhudia katika Kanisa. Kwa upande wa kumbukumbu na zamani, mara nyingi ulikuwa na wasimulizi wa hadithi ambao wangesimulia hadithi kwa masaa mengi. Sasa baadhi ya watu husema, loo, hao walikuwa tu watu wenye elimu ambao walikuwa na kumbukumbu hizi zenye nguvu sana.

Hiyo si kweli. Ulikuwa na wasafiri ambao hawakujua kusoma na kuandika, na bado wangeweza kurudia Iliad na Odyssey nzima kutoka moyoni. Kwa hivyo, vitabu, sio nene sana, lakini bado, ninamaanisha vitabu viwili kamili.

Kwa viwango vya zamani, hivi vilikuwa kama vitabu 48, vitabu 24 kila kimoja. Kwa hivyo wasimulizi wa hadithi waliweza kurudia hadithi hizi kwa masaa. Mojawapo ya kazi tano za msingi za hotuba kwa wazungumzaji wa kitaalamu wa umma au wanasiasa au mtu yeyote ambaye alikuwa amefunzwa katika usemi, mojawapo ya kazi tano za msingi ilikuwa memoria, kukariri hotuba mapema katika kujitayarisha kuitoa.

Na kisha unapoitoa, unaweza kuongeza vitu vingine ndani. Lakini hizi mara nyingi zilikuwa hotuba ambazo zinaweza kuwa na urefu wa saa kadhaa. Ninadanganya, ninatazama maandishi yangu wakati mwingine, lakini hawakuhitaji kuangalia maandishi yao kwa sababu walikuwa na vitu vilivyokariri.

Elimu ya msingi, kipengele cha msingi zaidi cha elimu ya msingi ilikuwa kukariri, mara nyingi kukariri maneno ya walimu maarufu. Kwa hiyo, kama mtu fulani angekuwa na hiyo elimu ya msingi, wangejua jinsi ya kufanya hivyo. Ikiwa hawakuwa na elimu hiyo ya msingi, wangesikia watu wengi wakizungumza kwamba bado wangukhamini na kujifunza misemo mingi kama hiyo.

Wanafunzi wa walimu, hii ilikuwa elimu ya juu. Aina ya elimu ya elimu ya juu ambapo ulikuwa na wanafunzi wa walimu, katika shule za Kigiriki hii ingekuwa inalenga falsafa au mara nyingi zaidi kwa sababu ilichukuliwa kuwa ya vitendo zaidi kwa watu wengi usemi, kuzungumza, au mazungumzo. Na kwa hakika, kwa watu wa Kiyahudi, ilikuwa ni masomo ya Taurati.

Mara nyingi mtu alianza hii katika ujana wao. Kwa kawaida, walianza hii katikati ya ujana wao. Wanafunzi wa Yesu pengine walikuwa kwa wastani katika ujana wao wa kati walipomfuata Yesu.

Petro ambaye alikuwa ameo hata alikuwa na umri mkubwa kidogo, lakini huenda hata hakuwa na umri wa miaka 20 bado walipoanza. Vyovyote vile, daraka la msingi la wanafunzi wa walimu lilikuwa kukumbuka yale ambayo mwalimu wao alifundisha, na kadiri walivyobaki kuwa sehemu ya shule hiyo ya mawazo, walipaswa kuwafundisha kwa usahihi kile mwalimu wao aliwafundisha. Ikiwa walikuwa wanafunzi wa falsafa, wangeendelea kueneza hilo.

Waanzilishi wengi wa shule za falsafa, wahenga wengi, mafundisho yao yakawa ya kisheria kwa jamii zao. Kwa kawaida waliziacha zisichapishwe kwa wafuasi wao, lakini kurudi nyuma hadi karne ya 5 KK, mara nyingi wangeandika yale ambayo walimu wao waliwafundisha. Lakini hili lilikuwa jukumu kuu ambalo wanafunzi walikuwa nalo.

Sasa ikiwa haukubaliani na mwalimu wako, basi hiyo iliruhusiwa. Namaanisha hakuna mtu anayeweza kukufanya ukubaliane na mwalimu wako, lakini bado, uliwapa heshima ya kuwakilisha kwa usahihi kile walichosema. Unaweza kutokubaliana nao kwa heshima, lakini hukutunga maneno na kuyaweka kinywani mwao.

Hakuna sababu ya kufikiri kwamba wanafunzi wa Yesu wangepanya hivyo pia. Mfano ambao ni wa kushangaza zaidi ni mfano ambao wakati mwingine hutolewa na Pythagoreans. Wanafunzi wa Pythagorean hawakuruhusiwa kutoka kitandani asubuhi bila kurudia kila kitu walichosikia siku iliyopita.

Kwa hivyo, ningeweza kukujaribu kesho asubuhi, lakini mimi si mtu wa asubuhi kwa hivyo tutaiacha. Lakini si Pythagoreans pekee waliofanya hivyo. Tunasoma katika kitabu cha karne ya 2 cha Lucan, anazungumza juu ya wanafalsafa fulani na wanarudia kila kitu walichosikia siku iliyopita.

Watu wangejifunza matendo ya mwalimu wao pamoja na mafundisho yao. Ninamaanisha kuwa mafundisho yangekuwa sahihi zaidi kidogo. Hukuhitaji kupata maneno halisi hata katika hali hiyo.

Ufafanuzi ulikuwa zoezi la kawaida. Lakini ungejifunza mafundisho, lakini pia utajifunza kutokana na matendo yao. Kwa hivyo, kwa mfano, katika kesi ya marabi wa baadaye, marabi hawa wangejifunza matendo ya marabi wa hapo awali na wakati mwingine kuyatumia kama vielelezo vya kisheria.

Vema, hii haiwezi kuwa kinyume na Torati kwa sababu Rabi fulani na fulani alifanya hivi. Na wangetaja hilo kama hoja. Kuna hadithi moja ya hyperbolic, hadithi kali, labda, sijui kama ni hadithi ya kweli au la, lakini inasemekana rabi mmoja alikuwa anajiandaa, alikuwa chumbani kwake, akijiandaa kukaa peke yake na mke wake, alimkuta mwanafunzi chini ya kitanda chake na kushtuka, akashangaa, unafanya nini chini ya kitanda changu? Ambayo mwanafunzi alijibu, inasemekana kwamba ni lazima tujifunze kila kitu kutokana na mfano wa walimu wetu.

Nikimpata yeyote kati yenu chumbani kwangu, mtacheza kozi hii. Hakuna alama za mhadhara wangu ninazozijua isipokuwa mtu fulani akuwekee alama, lakini nitahakikisha kwamba utapepesuka. Lakini kwa vyovyote vile, wanafunzi wa walimu walipaswa kujifunza kutokana na yale ambayo walimu wao walifanya na kufundisha.

Na mara nyingi hizi zilikusanywa katika maisha na makusanyo ya misemo baadaye. Sasa katika suala la kuandika maelezo, katika mapokeo ya Kiyahudi, ilikuwa hasa ya mdomo, kwa kadiri tunavyoweza kusema kutoka kwa marabi wa baadaye. Lakini walikariri hasa.

Lakini wakati mwingine waliandika maandishi ili kuwasaidia kukumbuka vipande vikubwa vya nyenzo. Marabi mara nyingi walizungumza kwa namna ya kukariri kwa urahisi ili wanafunzi waweze kukumbuka kwa urahisi zaidi. Rabi mmoja alimsifu mwanafunzi wake kuwa kama birika, tanki la maji ambalo halipotezi hata tone moja la maji.

Sasa huo ni mfano mmoja tu. Niligundua hilo katika fasihi ya marabi na nikapata watu wengine wakinukuu hilo kutoka kwa fasihi ya marabi na sote tunatoa mfano sawa. Kwa hivyo, ni mfano mmoja tu, lakini ni kielelezo cha kanuni pana ya jinsi hii ilichukuliwa kwa uzito.

Sasa fasihi ya marabi imehifadhiwa kwa vizazi vingi. Kwa hiyo, kwa muda wa vizazi vingi, baadhi ya mila ya mdomo itachanganywa na kadhalika. Lakini hatuzungumzii hilo katika kesi ya kile tulicho nacho na mapokeo ya Yesu, kwa sababu Marko anaandika ndani ya kizazi baada ya huduma ya hadharani ya Yesu.

Na kama ataipata kutoka kwa Peter, kama Papias alivyosema mwanzoni mwa karne ya pili, basi nyenzo hiyo inarudi nyuma hadi mwanzo. Na kwa kweli wazo moja zaidi juu ya hilo. Nilirudi na kusawazisha wasifu tofauti wa zamani wa takwimu za kawaida na kiwango cha kuingiliana ni kikubwa sana ambacho kinapendekeza kwamba hata unapokuwa na maandishi tofauti, wakati wanaandika juu ya mtu kizazi tu au hata vizazi viwili hapo awali, hatuzungumzii wao kufanya uzushi.

Tunazungumza juu yao kuwa na nyenzo nyingi mbele yao na wana mitazamo yao juu yake. Wakati mwingine hawaelewi, lakini kwa sehemu kubwa, dutu yake ni sahihi kabisa. Sasa, wanafunzi wa rabi wangeweza kuchukua maelezo, lakini hasa walifanya kazi kwa mdomo.

Naam, watu wengine husema huwezi kutegemea yale ambayo marabi walisema kwa sababu walipendezwa sana na maneno ya mdomo hivi kwamba mambo haya hayakuanza kuandikwa hadi mwanzoni mwa karne ya tatu, karibu mwaka wa 220 au 225. Hiyo inaweza kuwa kweli, lakini Josephus anaandika katika karne ya kwanza. Pia anazungumzia kuhusu tabia ya kukariri na Mayahudi kukariri Taurati kwa mdomo.

Kwa hivyo, ujuzi huu wa kumbukumbu ulithaminiwa sana zamani kwa kiwango ambacho watu wengi wa Magharibi huhisi wasiwasi. Tunahisi kushangazwa. Ilikuwa ni utamaduni ambapo ujuzi wa mnemonic ulithaminiwa sana.

Ikiwa naweza kutoa mifano michache zaidi ya hiyo. Nilitoa mfano kutoka kwa Bards wasiojua kusoma na kuandika. Seneca Mzee alikuwa anajua kusoma na kuandika, lakini anatoa mfano wa wazi kabisa wa jinsi kumbukumbu inavyoweza kwenda na jinsi watu wanavyothamini kumbukumbu.

Anasema kwamba alipokuwa mdogo, aliweza kusikia majina 2,000 kisha kuyarudia katika mlolongo ambao ametoka kuyasikia. Angeweza kupewa mistari 200 ya aya na angeweza kuirudia kwa mpangilio wa kinyume. Hiyo ni kumbukumbu ya ajabu.

Anasema, sasa mimi ni mzee. Sikumbuki mambo pia. Kumbukumbu yangu sio nzuri sana.

Na baada ya kupunguza matarajio yako, anaendelea katika kazi yake, *Controversiae*, kusimulia sehemu za zaidi ya matamko mia moja. Hizi zilikuwa hotuba za mazoezi katika shule ya hotuba. Kutoka kwa zaidi ya hotuba mia, fanya mazoezi ya hotuba za wenzake katika shule ya hotuba.

Sasa nilikuwa na homiletics na nakumbuka kutoka darasa langu la kwanza la homiletics, hapana ilikuwa ya pili yangu, ona tayari nimesahau. Darasa langu la pili la homiletics, nakumbuka maandishi na somo la jumla kutoka kwa mahubiri yangu ya kwanza. Lakini sikuweza kukupa chochote kwa neno.

Labda ningeweza kuunda upya aina ya kitu ambacho ningeweza kusema. Na sikumbuki ni nini mtu mwingine yeyote chumbani alihubiri. Hatukuwa na karibu wanafunzi mia moja chumbani.

Kwa hiyo, Seneca alikuwa na kumbukumbu hii ya ajabu. Lakini Seneca hakuwa peke yake katika hilo. Una mfano mwingine wa mtu ambaye alikwenda kwenye mnada na kusikiliza siku nzima, hakuchukua maelezo.

Mwisho wa siku, inaweza kukuambia kila kitu kilichouzwa, mtu ambaye kiliuzwa kwake, na bei ambayo kiliuzwa. Mtu mwingine aliyeenda kusoma mashairi akasikia shairi likisomwa na baada ya kulisikia likisomwa akainuka na kusema huo ni wizi. Umeiba shairi hilo.

Niliandika shairi hilo na ninaweza kulithibitisha. Na akaisoma kutoka kwa kumbukumbu. Mtu aliye mbele alishtuka kwa sababu hakuweza kurudia kutoka kwa kumbukumbu.

Na kisha yule mtu wa nyuma akasema, hapana, anatania tu. Nilitaka tu kukuonyesha jinsi ujuzi wangu wa kumbukumbu ulivyokuwa mzuri. Niliikariri ukiwa unaisoma.

Kweli, kumbukumbu zinaweza kuwa sahihi kabisa. Siwezi kusema watu wa kawaida wanaweza kufanya hivyo. Lakini kwa sababu utamaduni ulithamini kumbukumbu sana, na watu wengine wamesema, vizuri, sio wasiojua kusoma na kuandika.

Kweli, tunayo viboko. Pia, katika tamaduni nyingi, ujuzi wa kumbukumbu unawiana kinyume na ujuzi wa kusoma na kuandika. Ninamaanisha, unapoweza kuangalia mambo, sio lazima uyakumbuke pia.

Una, katika baadhi ya tamaduni leo, wanafunzi katika baadhi ya shule za Qur'ani ambao wanaweza kurudia kiasi kikubwa au hata Kurani nzima kutoka kwa kumbukumbu kwa Kiarabu. Wakati mwingine hawajui hata Kiarabu. Kwa hivyo, kumbukumbu inaweza kuwa na nidhamu.

Ninapenda kuwakumbusha wanafunzi wangu hilo kabla ya muhula wa kati na fainali. Lakini kwa hali yoyote, wakati mwingine wanafunzi waliandika maelezo. Hili lilikuwa la kawaida zaidi miongoni mwa Wagiriki, lakini utamaduni wa Kigiriki ulikuwa umeanzishwa kwa muda mrefu huko Galilaya na Yudea pia, hasa katika duru fulani na maeneo fulani.

Maandishi ya wanafunzi wa Kigiriki yanaweza kuwa sahihi kabisa. Unaweza kupata hii katika shule za falsafa na katika shule za hotuba. Nitakupa mfano mmoja kutoka shule ya ufundishaji.

Quintilian alikuwa profesa wa rhetoric huko Roma. Wanafunzi wake walikuwa wavulana, na walichukua maelezo mengi na makini juu ya mihadhara yake, na kisha wangeweza kushirikiana baadaye na maelezo hayo, kwamba walitoka na kuchapisha kitabu kwa jina lake, ambacho alijibu, unajua, walikuwa sahihi sana, lakini laiti wangeendesha mimi kwanza kwa sababu ningeweza kusahihisha udhaifu fulani wa sarufi na kadhalika. Kwa maneno mengine, walirekebisha hata makosa yangu, na ninatamani wangerekebisha.

Kwa hivyo, ikiwa unaandika maandishi na unapanga kuchapisha kitabu kwa jina langu, endelea na ujifanye mwandishi mwenza ili nisiwajibike kwa makosa yoyote. Lakini kwa vyovyote vile, tayari nimechapisha mengi ya haya katika ufafanuzi wangu wa Matendo na kazi zingine. Lakini maelezo yote hayo wakati mwingine yalichukuliwa.

Miongoni mwa wanafunzi wa Yesu, vema, tunaye, angalau, Mathayo, mtoza ushuru aliyemfuata Yesu, au Lawi, mtoza ushuru aliyemfuata Yesu, bila shaka angekuwa na ujuzi wa kuandika mambo fulani ya msingi. Na pengine mara tu baada ya ufufuo, kama hangekuwa amevichukua hapo awali, pengine angevichukua upesi baadaye. Haya ni mapokeo ya Wakristo wa awali.

Nafikiri Papias anasema hivyo pia, ingawa nadhani Papias pengine alikuwa anarejelea mafundisho ya Yesu, si Injili yetu ya sasa ya Mathayo, au huenda aliyachanganya. Lakini kwa vyovyote vile, kuchukua kumbukumbu kuliwezekana, na nimependekeza kwamba katika kisa cha Kitabu cha Matendo na Luka kuwa na shajara ya kusafiri, pengine Luka alichukua maelezo pia. Kweli, katika Injili, mara nyingi tuna mdundo wa Kiaramu.

Yesu pengine alikuwa na lugha mbili, kutokana na kile tunachojua kuhusu Galilaya ya Chini. Pengine wakati fulani alizungumza Kigiriki, angalau, huko Yerusalemu. Lakini pengine mara nyingi alizungumza Kiaramu, hasa katika mashamba ya Galilaya, akiwafundisha wakulima Wagalilaya, ambao kwao Kiaramu kilikuwa lugha yao ya asili na lugha yao kuu.

Labda mapema sana, kwa sababu ya Wagiriki katika kanisa la Yerusalemu, una mpito kwa Kigiriki kama lugha moja ya pamoja ambayo kila mtu katika Yerusalemu alielewa, angalau kwa kiasi fulani. Kwa hivyo, maneno hayo labda yalitafsiriwa mapema sana, na labda yalitafsiriwa kwa njia zaidi ya moja na watu tofauti. Watu ambao ni wa lugha mbili, vizuri, kuna utani kuhusu watu katika nchi yangu, angalau Anglos katika nchi yangu, kuwa monolingual, lakini utani huo kando.

Mke wangu kutoka Kongo, anazungumza lugha tano, na atapiga simu na mtu mmoja, na atakuwa anazungumza Mnuketuba , badilisha hadi Kitsangi, badilisha hadi Kifaransa. Angeweza kutumia Langala , lakini kwa kawaida, hakuna mtu kwenye simu ambaye anazungumza naye ambaye anazungumza Langala . Nitamwambia kitu, na atanjibu kwa Kiingereza.

Yeye hubadilisha na kurudi kati ya lugha hizi. Na kwa hivyo, anapotafsiri, ndio, wakati mwingine kuna tamathali za usemi kutoka lugha moja zinazokuja hadi nyingine, lakini kimsingi, unajua, ana nyimbo hizi tofauti akilini mwake, na anaweza kuzichanganya hata kwa wakati mmoja. Watu wanaweza kufanya hivyo, ambao wana ujuzi katika hilo.

Na kwa hivyo, kuna uwezekano mkubwa kwamba mengi ya mambo haya yalitafsiriwa kwa Kigiriki mapema sana. Hata hivyo, mara nyingi tuna tamathali za usemi za Kiaramu. Kwa mfano, katika hotuba ya Yesu, mara nyingi tunasoma juu ya Mwana wa Adamu, kihalisi katika Kigiriki, ambayo ina maana nyingi katika Kigiriki kama inavyofanya katika Kiingereza.

Kweli, hiyo ni Semitism. Inaleta mantiki katika Kiebrania, Ben Adam, na Kiaramu, Bar Anish, lakini si jambo lililoleta maana katika Kigiriki. Lakini ilitafsiriwa katika Kigiriki kwa nahau hiyo.

Na kwa hivyo, tuna idadi ya visa ambapo tunaweza kuunda upya mdundo wa Kiaramu, na kile kinachopendekeza kwetu ni kwamba, ndio, vitu vingi vilihifadhiwa

kwa uangalifu. Na sitaingia hapa. Niliisoma katika mwendo wangu wa Mathayo, lakini maneno mengi ya Yesu yanaonyesha desturi za Yudea na Galilaya, tamathali za usemi za Yudea na Galilaya, misemo, mawazo, na hata namna yake ya mifano ya hadithi.

Haya si mambo ambayo yalifuatwa na kanisa la baadaye. Haya si mambo ambayo yalitumiwa katika Kigiriki katika diaspora, katika ulimwengu wa Mashariki ya Mediterania. Namaanisha, Wagiriki wengi nje ya Yudea na Galilaya katika ulimwengu wa Mediterania walizungumza Kigiriki.

Kwa hiyo, tuna mambo kadhaa yanayoonyesha kwamba Luka, ndiyo, alihifadhi kwa usahihi habari ambayo ilikuwa inapatikana kwake, ingawa mara nyingi aliisafisha katika Kigiriki bora zaidi pia. Zaidi ya hayo, mashahidi waliojionea wanabaki kuwa mashuhuri katika kanisa la kwanza. Tunajua kutoka kwa Wagalatia 2 na 1 Wakorintho 15, ambayo karibu wasomi wote wanakubali kuwa imeandikwa na Paulo kwa uhalisi, na bila shaka wanakubaliana na hilo kwa sababu maelezo katika kazi hizo yasingekuwa na maana yoyote isipokuwa kushughulikiwa kwa makutaniko ya kweli ya mahali.

Kwa hivyo, kila mtu anakubali kwamba hizi ni za kweli, lakini zinataja viongozi katika kanisa hadi katikati ya karne ya kwanza. Katika miaka ya hamsini ya karne ya kwanza, una Petro, mfuasi mkuu wa Yesu. Paulo kwa kweli anamwita kwa jina lake la Kiaramu, Kepha, lililotafsiriwa katika Kigiriki, sema Kephas.

Lakini Petro, Yohana, pia mwanafunzi wa karibu, na kisha Yakobo, ndugu ya Bwana. Kwa hiyo, mtu fulani ndani ya familia angejua mambo fulani kuhusu familia. Naam, hawa walikuwa viongozi katika kanisa la Yerusalemu.

Wanajulikana na kuheshimiwa hata katika makanisa ya diaspora, makanisa mahali pengine katika ulimwengu wa Mediterania. Huko Ugiriki na Asia Ndogo, mashahidi hawa waliojionea wanaendelea kuwa mashuhuri katika kanisa la kwanza. Walibaki kuwa chanzo kikuu cha habari kuhusu Yesu.

Watu wa zamani, kama watu leo, ikiwa unasoma wanahistoria wa zamani hata kidogo, walielewa, kama tunavyoelewa leo, ikiwa unataka kupata habari bora zaidi, nenda kwa mashahidi wa macho. Pia, hilo lingeshughulika na baadhi ya habari kuhusu Yesu. Unaposhughulika na nyenzo katika Matendo, unakaribia hata zaidi wakati wa mwandishi mwenyewe.

Kwa hivyo, muda kati ya matukio na kurekodiwa kwa matukio na Luka ni kidogo zaidi. Na tunaweza kutoa hoja zingine kuhusu mambo haya. Ni wazi kwamba mitume wa mapema walikuwa watu watimilifu.

Hawakuwa wakitengeneza mambo haya tu. Walikuwa tayari kufa kwa ajili ya ukweli wa madai yao. Watu hufa kwa ajili ya uwongo, ndiyo, lakini huwa hawafi kwa mambo ambayo wanajua kuwa ni ya uongo, na hasa si kundi zima lao.

Kwa hivyo, ikiwa wanadai kuwa wameona vitu, kuna uwezekano kuwa ndivyo walivyoona. Luka, kama injili zingine, anataja wanawake katika ufufuo, licha ya ukweli kwamba ushuhuda wa wanawake mara nyingi ulidharauliwa, na kwa kweli katika sheria za Kiyahudi na katika sheria ya Kirumi. Josephus anasema kwamba ushuhuda wa mwanamke haupaswi kukubaliwa kwa sababu ya unyenyekevu na unyenyekevu wa jinsia yao.

Luka pia alikuwa na maarifa kamili, kama tunavyoona katika sura ya 1 na mstari wa 3 wa injili ya Luka. Tafsiri zingine zinasema, nilichunguza kwa uangalifu. Unaweza pia kutafsiri, nilikuwa na ufahamu wa kina.

Luka angeweza kupata ujuzi huo kamili wakati gani, au ni wakati gani angeweza kufanya uchunguzi? Wanahistoria bora zaidi wa Ugiriki walipenda kuchunguza mambo. Walipenda kwenda kwenye matukio ambayo mambo yalifanyika. Sidhani kwamba huenda Luka alienda sehemu nyingi za Galilaya.

Huenda hilo lisingekuwa salama katika miaka ya 60 ya karne ya kwanza kwake kama angekuwa Mmataifa, na pengine hata kama angekuwa Myahudi wa diaspora anayezungumza Kigiriki pekee ambaye hangeweza kuthibitisha kwamba alikuwa Myahudi kamili. Lakini kwa vyovyote vile, inaonekana kwamba Luka alienda sehemu nyingine nyingi na angalau kukusanya habari kutoka kwa watu waliokuwa huko. Kwa hiyo tunajua hilo? Vipi kuhusu Luka? Ni lini angeweza kuangalia vyanzo hivyo? Naam, kumbuka Hadithi ya Sisi.

Kuna mengi ya Sisi katika Sura ya 16 hadi 28. Na sehemu ya Hadithi ya Sisi, tumezungumza juu ya ushahidi wa hadithi yetu, tukirejea kwa shahidi aliyejionea. Lakini simulizi la Sisi linajumuisha hadi miaka miwili iliyokaa pamoja na Paulo huko Yudea.

2427 inasema kwamba Paulo aliwekwa chini ya ulinzi wa Warumi huko Kaisaria hadi miaka miwili. Na tulipokuwa pamoja naye, na Paulo anapoondoka katika Matendo 27, 1 na 2 kwenda Rumi, bado tuko pamoja naye. Kwa hivyo, kile kinachodokeza kwetu ni kwamba Luka alikuwa na wakati mwingi huko Yudea.

Huenda sehemu kubwa ilitumika Kaisaria kwenye pwani ya Yudea, lakini kulikuwa na Wayahudi wengi huko, idadi kubwa ya Wakristo Wayahudi huko. Alikutana na Manase, mfuasi wa zamani ambaye alirudi zamani. Alikaribishwa na Mwinjili Filipo, ambaye alikuwa muumini tangu zamani za kanisa.

Alikutana na Yakobo, ndugu wa Bwana. Na kuhusu hadithi kuhusu Paulo, alikuwa huko hadi miaka miwili. Namaanisha, amekuwa na Paul sana.

Watu gerezani waliruhusiwa wageni. Kwa kweli, wakati mwingine walilazimika kutoa hongo. Lakini katika kisa hiki, katika Matendo sura ya 24, hata Feliksi, gavana huyu mpotovu, alitoa amri kwamba watu wangeweza kumtembelea kadiri walivyotaka na kumletea vitu, na kumtunza.

Kwa hivyo, Luka alikuwa na wakati mwingi na Paulo kusikia hadithi hizi, ikiwa alikuwa na hamu nazo hata kidogo. Na angejua hadithi za Paulo vizuri sana. Na kisha kwa robo ya mwisho ya kitabu cha Matendo, yeye ni kweli huko kwa ajili ya mambo mengi.

Hatimaye, Luka anavutia kile ambacho tayari kilikuwa kinajulikana katika kanisa. Mstari wa 4, ili upate kujua hakika ya mambo uliyofundishwa. Kweli, labda unakumbuka kuwa katika kipindi kilichopita cha video hii, nilikuwa nikihutubia kwenye paleobotany.

Hapana, kwa kweli usingekumbuka hilo, kwa sababu sivyo nilivyokuwa nikifanya. Kwa kawaida hautungi mambo ambayo yanapingana na yale ambayo wasikilizaji wako tayari wanajua na kisha kuvutia ujuzi wao juu yake. Kwa hiyo, miaka 2,000 baadaye, hatuwezi kurudi nyuma na kumhoji Luka.

Hakika hatuwezi kuwahoji watu ambao Luka aliwahoji. Tunaweza tu kushukuru kwamba Luka aliwahoji, akitoa nyenzo hii kwa mashahidi wangu. Lakini tunachoweza kushukuru ni kwamba Luka alivutia ujuzi wa Theofilo juu ya hili.

Na kwa hivyo, Luka anaona kazi yake kama kuthibitisha kitu ambacho kilikuwa kinajulikana. Hii ilikuwa habari ambayo ilijulikana kabla ya Luka kuandika. Ni sawa na Paulo anapotaja ujuzi wa wasikilizaji wake kuhusu miujiza iliyofanywa kupitia kwake, 2 Wakorintho 12.

Anasema, mnajua, mliziona ishara za mtume nilipokuwa miongoni mwenu. Uwezekano ni kwamba ina maana kwamba walikuwa wamewaona au hangeweza kukata rufaa kwa hilo. Kuna ushahidi mwingine kuhusu Injili.

Baadaye mijadala kuu ya kanisa haipo katika Injili. Luka anapenda kufanana na Injili ya Luka na Matendo ya Mitume. Vema, suala kubwa katika Matendo sura ya 15, mahali fulani karibu mwaka wa 50, karibu katikati ya karne ya kwanza, suala kubwa la mgawanyiko ni kama Wamataifa wanapaswa kutahiriwa au la.

Na bado hatuoni Luka akisoma hilo nyuma katika Injili ambapo Yesu ana maneno yoyote kuhusu kama wanahitaji kutahiriwa au la. Namaanisha, ungefikiri kwamba ikiwa watu wangemtungia Yesu maneno kwa nasibu tu, ungekuwa na watu

wanaosema Yesu alisema kutahiriwa, Mataifa, au Yesu akisema Mataifa si lazima kutahiriwa. Lakini huna lolote kati ya hayo, na huna lolote kati ya hayo katika Luka.

Paulo, mwandishi wa kwanza wa Agano Jipya, angalau kulingana na tarehe ya kawaida ambayo wengi wetu hutumia wakati huu katika historia, Paulo, mwandishi wa kwanza wa Agano Jipya, wakati mwingine anathibitisha kile tulicho nacho katika synoptiki, ikiwa ni pamoja na Injili ya Luka. Mapokeo ya ufufuo na mashahidi wake, Meza ya Bwana ikipitishwa, vema, inafanana sana katika Luka 22 na katika Marko 14 na 1 Wakorintho 11. Kiini chake hakika kinakubaliana.

Msemo wa talaka, 1 Wakorintho 7, ambapo Paulo anatofautisha haswa kile anachosema na kile Yesu alisema, bila kutokubaliana na Yesu, akistahili tu kwa hali mpya, lakini hakumzulia Yesu kitu kwa hali hiyo. Mafundisho ya Paulo ya wakati wa mwisho yanarudia sana mafundisho ya Yesu ya wakati wa mwisho, na nimekuwa nikipinga hilo kwa undani zaidi kwa kuchapishwa mahali pengine. Sitaingia kwenye hilo hapa.

Huenda baadhi ya maadili ya Yesu pia. Iwapo waandishi wangebuni hadithi kwa uhuru, tusingekuwa na Injili za muhtasari. Hatungekuwa na kiwango cha mwingiliano tulichonacho, ingawa Luka anatumia vyanzo vingi, sio tu vile ambavyo bado tumehifadhi kwa ajili yetu leo, ambayo ni sehemu ndogo tu ya nyingi anazotaja.

Vema, nitaangalia sasa hasa Matendo. Kumbuka nilisema Matendo ina mawasiliano mengi zaidi na historia ya nje kuliko yale unayoyapata katika riwaya. Hakuna riwaya ambayo ina chochote kulinganishwa na hii, na hii imeonyeshwa na Charles Talbert na wengine.

Mawasiliano ya Matendo na historia ya nje katika Matendo 13-28, ninaposema hakuna riwaya, hakuna riwaya ya kale. Una uthibitisho wa Sergii Polii, familia ya Sergio Paulo inajulikana, na Luka angelazimika kuwa na ujasiri mwingi kuunda jina la gavana hata hivyo. Ikoniamu ilikuwa ya kikabila ya Frygia, mnamo 1406.

Tofauti na miji mingi, Listra ilihifadhi lugha yake ya kienyeji, 1411. Zeu na Herme ziliunganishwa katika maandishi ya mahali hapo, kama vile watu walivyofikiri Barnaba na Paulo walikuwa Zeu na Herme katika eneo hilohilo, 1412. Kutoka kusini, unafika Derbe kabla ya Listra, 1601.

Chochote kuhusu mambo ya ndani ya Asia Ndogo, njia pekee ambayo ungejua mengi kuhusu hilo ilikuwa ikiwa ungeenda huko. Na labda Luka hakuenda huko mwenyewe, lakini alikuwa na chanzo ambacho kilikwenda. Thesalonike, walikuwa mji huru, na kwa hiyo watu wao wanaitwa Deimo.

Na maofisa wao, kama mahali pengine huko Makedonia, lakini huko Makedonia tu, waliitwa Polyarchs. Anapata haki hiyo katika Sura ya 17. Sura ya 18, katika mstari

wa 2, ikizungumzia kufukuzwa kwa Klaudio, vizuri, inalingana na wakati unaojulikana wa kufukuzwa kwa Klaudio.

Wasomi wengi wanafikiri, na niliandika juu ya hili kwa ensaiklopedia ya Burrell, mojawapo ya kazi zao, kwamba tarehe ni karibu mwaka wa 49. Kuna mjadala kuhusu hilo, lakini huo ni mtazamo wa wengi. Colin Hemer ana kurasa kama 100, 200 za nyenzo hii.

Ninakupa tu muhtasari mfupi wa aina za mawasiliano zinazopatikana. Katika sura ya 19, katika mstari wa 35, cheo cha ofisa mkuu katika eneo la Efeso kilikuwa Gromatus . Kweli, katika kijiji, unajua, njoo Gromatus , huyo ni mwandishi wa kijiji ambaye anatekeleza hati.

Lakini huko Efeso, ni karani wa jiji ambaye kulikuwa na ofisa mkuu. Sasa, Artemi alikuwa mungu mke, anayesemekana kuwa mungu mke. Na hivyo kwa kawaida ungezungumza juu yake kama he-the-ah, mungu mke.

Ikiwa ni mungu wa kiume kama Apollo, ungesema he-the-as, mungu ambaye walikuwa wakimzungumzia. Lakini wakati mwingine katika maandishi ya ndani kutoka Efeso, inazungumza juu ya Artemi wa Efeso kama he-the-as. Na matumizi hayo ya kienyeji yanapatikana katika Matendo 19 wakati fulani, ambayo inaonekana kama ripoti inatoka kwa mtu fulani aliyekuwa huko Efeso.

Naam, hilo si jambo kubwa sana kwa sababu watu wengi husafiri hadi Efeso, lakini bado hatulipati sana nje ya Efeso. 1938, desturi ya gavana kushikilia mahakama katika wilaya mbalimbali katika Asia ya Kirumi. Katika sura ya 20 katika mstari wa 4, umbo la jina la Berea, Berea , fomu hiyo inalingana na maandishi ya mahali hapo.

Sura ya 21, mistari ya 31, 35, na 40, akiolojia inathibitisha topografia ya Luka ya hekalu katika suala la watu kutoka Porta Centonia , askari wakikimbia chini ya ngazi na kumvuta Paulo nje ya umati katika ua wa nje. Klaudio Lisia, vizuri Luka hafanyi jambo hili, lakini Lisia, yeye ni Mgiriki, lakini alipata uraia wa Kirumi na amechukua jina la mfalme wa awali wa Kirumi, mfalme wa Kirumi ambaye alipata uraia. Kweli, hiyo inalingana na upataji wa uraia wa hivi majuzi.

Pia inalingana na ukweli kwamba Klaudio alikuwa akiuza uraia wa Kirumi kidogo wakati wa utawala wake. Uraia pia ulikuwa wa bei nafuu kuelekea mwisho wa utawala wake, ambayo inaweza kuwa kwa nini huyu Klaudio Lisia anamwambia Paulo, vema, nililipa pesa nyingi kwa ajili ya uraia wangu. Kama, ulilipa kiasi gani kwa yako? Na kisha Paulo anasema, Nilizaliwa raia.

Anania ndiye kuhani mkuu sahihi wakati huo. Enzi ya Felix inalingana na tarehe ya masimulizi. Pia, Felisi alikuwa na wake watatu tofauti kwa muda, lakini mke aliyekuwa naye wakati huo alikuwa Drusila, binti wa kifalme wa Kiyahudi.

Alikuwa dada ya Agripa II na Bernice. Yeye ndiye alikuwa ameolewa na Felix wakati huu. Tena, hili si jambo ambalo mwandishi wa riwaya angerudi na kulitafiti.

Antipatri ni kituo cha kulia kati ya Yerusalemu na Kaisaria. Wanaakiolojia sasa wamegundua barabara huko. Pia ni mahali pazuri kati ya watu wa mataifa mengine kuwaokoa askari wa miguu na kuwarudisha wakati wapanda farasi wakienda Kaisaria.

Paulo anapofika mbele ya liwali wa Yudea, Feliki, Feliksi anauliza anatoka mkoa gani. Naam, anatoka Kilikia. Na hapo ndipo Felix anasema, sawa, vema, ni bora nijaribu kesi hii mwenyewe.

Sitarejelea hili kwa sababu ningekuwa nikimsumbua mkuu wangu ambaye angependelea mimi nishughulikie hili mwenyewe. Mkoa wa Shamu wakati huo ulikuwa umeunganishwa na kwa muda tu ulikuwa umeunganishwa na Kilikia. Kwa hiyo hiyo ina maana kwamba gavana wa Kilikia, mkuu wa moja kwa moja wa Feliksi, ndiye aliyekuwa pia mtawala wa Kilikia.

Kwa hiyo, hakumrudisha Paulo katika eneo lake mwenyewe ili ahukumiwe. Pia, kuwasili kwa Porkio Festo mwaka wa 2427. Kulikuja wakati ule ule ambao Matendo ya Mitume huonyeshwa.

Porkio Festo labda hakuwa ofisini kwa muda mrefu, lakini anatenda kwa tabia. Jinsi anavyoonekana katika Matendo ndivyo anavyoonekana katika Josephus. Nimebishana kwamba Agripa I anatenda kwa njia sawa katika Matendo kama anavyofanya katika Josephus.

Na Agripa II na Bernice hawapati sehemu za kuongea, lakini wanatenda kwa kushirikiana na jinsi tunavyoona wanavyotenda katika Josephus. Bernice alikuwa na Agripa II, kaka yake, kwa wakati huu haswa. Sasa Bernice alikuwa ameolewa wakati fulani, lakini ndoa yake ilivunjika na akarudi kukaa na kaka yake.

Ilikuwa wakati huu kwamba alikuwa na kaka yake. Ninamaanisha, mwandishi wa riwaya hangeweza kupata hii kwa miaka kamili ya mambo haya. Pia, Agripa na Bernice walijulikana kuwatembelea viongozi wapya, kwa hiyo haishangazi kwamba walikuja kumtembelea Festo mara tu baada ya kupokea ofisi yake, na vizuri, kushika majukumu yake ya ofisi.

Katika Matendo 27:1 hadi 28:15, safari ya Paulo kwenda Rumi, safari, hali ya hewa, na matendo ya mabaharia, mara nyingi ni sahihi hadi maelezo madogo, kutia ndani mahali hasa meli ilikuwa ikipeperushwa, ilichukua siku ngapi kufika huko, na kadhalika. Hili lilichunguzwa katika karne ya 19 na baharia ambaye alikuwa katika baadhi ya aina hizi za dhoruba. Adolf von Harnack, aliyejulikana kama msomi

mrembo mwanzoni mwa karne ya 20, Adolf von Harnack anasema kwamba barua za Paulo zinathibitisha Matendo.

Alivutiwa sana na Matendo, isipokuwa miujiza, kwa sababu hakuamini miujiza. Hiyo ni hadithi nyingine. Lakini barua za Paulo zinathibitisha Matendo, na anatoa mifano 39 ya hilo.

Hapa kuna baadhi tu yao. Yerusalemu ni mahali pa kuanzia kwa injili. Paulo anathibitisha hilo.

Mateso ya makanisa ya Yudea na Wayudea wengine, unayo katika 1 Wathesalonike 2. Makanisa ya Yudea yalishika sheria, Wagalatia 2, mstari wa 12. Paulo alishangaa jinsi kanisa la Yerusalemu lingemkubali wakati alipokuwa akienda kurudi Yerusalemu. Anazungumza kuhusu hilo katika Warumi 15:31. Wale kumi na wawili waliongoza kanisa la Yerusalemu, Wagalatia 1, 1 Wakorintho 15.

Barnaba alikuwa mtume, lakini si mmoja wa wale kumi na wawili, 1 Wakorintho 9 na kisha 15. Miongoni mwa wale kumi na wawili, Petro na Yohana walikuwa viongozi hasa. Unaona hilo katika Wagalatia 2:9, kama tu unavyoliona katika kitabu cha Matendo.

Peter ndiye kiongozi mkuu. Unaona hilo katika Wagalatia, kama unavyoliona katika Matendo. Petro alifanya safari.

Unaona hilo katika Wagalatia, kama unavyoliona katika Matendo. Ndugu za Bwana, si wa wale kumi na wawili, lakini wao ni mashuhuri katika kanisa la kwanza. Unaona hilo katika 1 Wakorintho 9. Yakobo anaongoza kundi la ndugu wa Bwana na ni kiongozi muhimu, 1 Wakorintho 15 na Wagalatia 2. Barnaba alikuwa mfanyakazi mkuu wa Paulo katika utume wake wa kwanza.

Unaona hilo katika Wagalatia 2 na 1 Wakorintho 9. Ilijulikana katika jumuiya hizo. Inaonekana alikuwa amezungumza juu yake, kwa hivyo haishangazi kwamba Luka angejua juu yake pia. Marko alikuwa na uhusiano wa karibu sana na Barnaba.

Tunaona katika barua ya Paulo kwamba kwa kweli Marko alikuwa jamaa ya Barnaba. Haishangazi angeshikamana naye. Sila alikuwa mwandamani wa Paulo na Timotheo pia alikuwa mwandamani wake katika misheni ya baadaye walipokuwa wakihamia katika eneo la Aegean.

Huko, Timotheo ni msaidizi. Silas anaonekana zaidi kama mfanyakazi mwenzako. Timotheo ni msaidizi, ingawa Paulo ndiye kiongozi mkuu wa kikundi.

Una washiriki wengi wa Yerusalemu, kanisa la Yerusalemu katika kipindi cha mapema ambapo zaidi ya 500 walikuwa wamemwona Yesu akiwa hai mara moja. Kwa hiyo

alikuwa na mwanzo mzuri sana kwa kanisa, ingawa wengi wao walikuwa Wagalilaya na wangerudi nyuma. Ubatizo unatumika kwa kufundwa, unayo hiyo katika zote mbili.

Una ishara na maajabu yanayohusishwa na mitume. Hiyo ni katika zote mbili. Una Paulo akikiri kwamba aliwatesa Wakristo, Wagalatia 1, 1 Wakorintho 15, Wafilipi 3. Paulo yuko sawa na au anafanana na Petro katika Wagalatia 2. Paulo anaongoka karibu na Damasko kwa ufunuo wa Bwana, Wagalatia 1, 1 Wakorintho 15.

Paulo akitoroka Dameski katika kikapu kutoka ukutani, 2 Wakorintho 11. Paulo alienda Yerusalemu baadaye, Wagalatia 1. Paulo alihudumu Yerusalemu, Warumi 15. Miji ya huduma ya Paulo katika Matendo 13 na 14 inalingana na kile tulicho nacho katika 2 Timotheo 3:11. Pia, ukichukua nadharia ya Galatia Kusini, ambayo wanazuoni wengi hufanya, kinyume na wasomi wengine wanasema, lakini nimeshughulikia nyenzo, wasomi wengi na pia idadi kubwa ya watu wenye imani kali wanaofanya kazi Asia Ndogo wanakubali kwamba Paulo alihudumu katika Galatia ya Kusini ili kwamba Wagalatia wapatane na Matendo pia.

Matendo 13:38, na 39 yanafaa kwa mafundisho ya Paulo kuhusu kuhesabiwa haki kwa imani. Kweli, Harnack aliashiria aina hizi za vitu, lakini sio Harnack tu. Thomas Campbell katika makala ya JBL alibainisha kwamba mpangilio wa matukio wa Paulo tunaopata kutoka kwa barua zake unalingana sana na mpangilio wa matukio, mfuatano tulio nao katika kitabu cha Matendo.

Sasa, baadhi ya mambo haya ni akili ya kawaida tu kwa sababu ikiwa unasafiri, hutaruka kwenda Roma na kisha kurudi kwenye jiji lililo katikati yao. Kwa kawaida, unaenda kwa mlolongo, lakini mawasiliano ni ya ajabu sana. Mateso, Wagalatia 1. Uongofu, Wagalatia 1. Paulo anaenda Arabia.

Sehemu hiyo haiko katika Matendo, ingawa Wanabataea walikuwa katika eneo karibu na pale, na tunajua kwamba alikuwa na mgogoro fulani na Wanabataea kwa sababu ya kile anachosema katika 2 Wakorintho 11 na Ethnarch ya Damasko, lakini hatuna hilo katika Matendo. Anaenda Damasko. Anaenda Yerusalemu.

Kisha anaenda Siria na Kilikia. Alirudi Yerusalemu tena miaka 14 baadaye. Anaenda Antiokia.

Anaenda Filipi. Anaenda Thesalonike. Anaenda Athene.

Imetajwa katika 1 Wathesalonike 3. Anaenda Korintho. Anaenda Efeso. Anaenda Troa.

Anaenda Makedonia. Anarudi Korintho. Anaenda Yerusalemu, na anaenda Rumi.

Sasa, hatuwezi kutarajia kila kitu kinachotokea katika chanzo kimoja kushuhudiwa katika kingine. Barua za Paulo ni barua za hapa na pale. Hatoi wasifu wa maisha yake, lakini mawasiliano ni ya kushangaza zaidi kwa sababu hiyo.

Sasa, pingamizi ambalo limetolewa, Fielhauer anakosoa theolojia ya Luka isiyo ya Pauline. Vema, kila mtu anakubali kwamba Luka aliandika hotuba kwa maneno yake mwenyewe. Luka ana misemo ya Paulo, lakini kwa sehemu kubwa, maandishi ya Luka kwa maneno yake mwenyewe.

Kwa hakika, kama tutakavyoona baadaye, baadhi ya hotuba kwa hakika ziko karibu, pengine, na maneno ya Paulo mwenyewe, kama katika Matendo 20. Lakini mkazo wa wanafunzi unaweza kutofautiana na msisitizo wa walimu wao. Yaani, sikuzote ninatumaini kwamba walimu wangu, ambao nimetofautiana nao katika mambo fulani, bado wanatambua jinsi ninavyowaheshimu.

Nimejitolea vitabu kwao na kadhalika, lakini hatukubaliani kila wakati kwa kila jambo. Nilisoma na EP Sanders. Niliweka wakfu Yesu wangu wa kihistoria wa Injili kwa EP Sanders na Jim Charlesworth, lakini Ed anajua sikubaliani naye kwa kila jambo.

Niliweka wakfu maelezo yangu ya John kwa D. Moody Smith, ambaye alikuwa mshauri wangu wa udaktari katika somo la Injili ya Yohana. Hatukubaliani kwa kila jambo. Kwa hakika anajua kwamba ninamuunga mkono na ninamthamini na bado ninamwomba ushauri.

Lakini kwa vyovyote vile, wanafunzi huwa hawakubaliani na walimu wao katika kila jambo. Bila shaka, mkazo wao unaweza kutofautiana na ule wa walimu wao. Zaidi ya hayo, theolojia ya asili katika Matendo 17 ambayo watu wamejaribu kutofautisha na theolojia ya asili katika Warumi 1, kama wewe ni msomi wa Agano Jipya na unajaribu nitpick misisitizo tofauti kidogo, ndio, nzuri.

Lakini kama wewe ni mwanafikra na unaikubali kutoka kwa mtazamo wa jinsi theolojia ya asili ilionekana kwa ujumla kati ya wanafalsafa wa zamani, kwa kweli Matendo 17 na Warumi 1 zinasikika sawa. Na bila shaka, zinafaa katika mfumo mpana wa kile kilichokuwa kikipatikana wakati huo. Matendo ya Mitume 9 na mstari wa 20, ikizungumza juu ya Yesu kama Mwana wa Mungu, na 13, 38, na 39, kama tulivyotaja hapo awali, ikizungumza juu ya kuhesabiwa haki.

Matendo 20 inajumuisha hata maneno ambayo yanakaribiana sana na maneno ya Paulo mwenyewe. Vema, kwa nini katika Matendo 20? Naam, tulikuwa huko. Luka alikuwepo wakati hotuba hiyo ilipotolewa.

Tatizo kubwa ambalo Feilhauer anabainisha ni kwamba Paulo anaishika sheria, lakini hiyo inaakisi usomaji mbaya wa kitheolojia wa Feilhauer wa nyaraka, kama

inavyoonekana mara nyingi sasa. EP Sanders na wengine wametoa hilo, lakini sio tu EP Sanders. I mean, watu bila kukubaliana naye.

Wasomi wengi leo wanakubali kwamba Paulo hakuwa kinyume na sheria kwa njia ambayo Feilhauer angefikiria. Pia 1 Wakorintho 9, 19 hadi 23, Paulo anasema kwamba akawa mambo yote kwa watu wote. Alikuwa kama si chini ya sheria kwa wale ambao hawakuwa chini ya sheria, lakini yeye mwenyewe alikuwa chini ya sheria ya Mungu.

Akasema, Nimekuwa Myunani kwa Wagiriki, bali kama Myahudi kwa Myahudi. Naam, hiyo ilikuwa rahisi kutosha kwake. Huo ulikuwa utamaduni wake mwenyewe.

Kwa hiyo, haipasi kustaajabisha kama Paulo wakati fulani angekubali utamaduni wake, kama vile kumtahiri Timotheo katika Matendo sura ya 16, au kunyoa kichwa chake kwa sababu ya nadhiri katika Matendo 18:18, na kadhalika. Kwa kweli, Paulo katika maandishi yake mwenyewe wakati mwingine alishughulikia mambo kwa njia ambazo Luka hata hazielezei. Paulo anazungumza juu yake mara kadhaa, akipigwa na viboko 39.

Vema, kama angechagua kujiondoa katika sinagogi, angeweza kusema, vema, mimi ni raia wa Kirumi. Sina budi kuwasilisha kwa hili. Nilikataa tu uhusiano wangu wa Kiyahudi, na hawakuweza kumshinda.

Lakini Paulo hakufanya hivyo. Alijitambulisha na watu wake, na kwa hivyo nadhani taswira ya Luka ya hii inafaa. Uchunguzi fulani juu ya historia ya Lukan.

Sasa, hii sio kusema kwa maoni yangu tu. Huu ni mtazamo wa jumla wa wapi pengine wasomi wengi wa Luka-Matendo wanasimama. Changamoto za usahihi wa Luka zinakuja kati ya wasomi ambapo tungetarajia zaidi.

Hotuba nyuma ya milango iliyofungwa katika Matendo 5.36 na 37 ni mojawapo ya sehemu kuu ambapo watu huuliza maswali. Pia una hotuba nyuma ya milango iliyofungwa katika Matendo sura ya 25, aya ya 13 na inayofuata. Lakini yeye ni sahihi zaidi ambapo tunaweza kumjaribu, ambapo tungetarajia kwa mwanahistoria wa kale.

Sahihi na ya kina katika simulizi za wee. Inalingana na mfuatano wa matukio wakati wowote unapatikana katika barua za Paulo. Huhifadhi kiini cha Marko na nyenzo iliyoshirikiwa na Mathayo katika Injili.

Kwa hiyo, inafaa. Ambapo maswali yameulizwa zaidi yamekuwa kwenye hotuba. Takriban robo moja ya maudhui ya kitabu, wanazuoni wanatofautiana kuhusu asilimia sahihi ya hotuba kwa sababu inategemea ikiwa unajumuisha muktadha wa masimulizi na ikiwa unajumuisha mazungumzo mengine na kadhalika.

Lakini ni mahali fulani karibu na robo ya maudhui ya kitabu. Hotuba nyingi ni za kuomba msamaha. Wanalinda imani.

Kujibu mashtaka ya Kiyahudi katika Matendo sura ya 7. Hotuba za utetezi za Paulo katika Matendo 22 mbele ya umati na Matendo 24, 25 kwa ufupi, na 26 mbele ya magavana. Wengine ni wa uinjilisti kama mahubiri ya sinagogi katika Matendo 13 ambapo Paulo anaomba maandiko au Paulo anavutia asili anapozungumza na wakulima katika Matendo 14, mstari wa 15 hadi 17 au Paulo anawaomba washairi wa Kigiriki na anatumia baadhi ya motifu ambazo zilishirikiwa kati ya theolojia ya Agano la Kale na wanafalsafa wa Kigiriki katika hotuba yake katika Matendo 17:22.

Kweli, wanahistoria mara nyingi walitumia hotuba kama tulivyotaja hapo awali. Mara nyingi walizitumia kufanya muhtasari wa matukio ya hotuba. Ikiwa hotuba ingejulikana kuwa ilitolewa katika tukio fulani au hakika hotuba ilitolewa katika tukio fulani, basi mwanahistoria angetunga hotuba ambayo ingekaribia sana iwezekanavyo na kile walichofikiri kingetolewa katika tukio hilo isipokuwa wakati fulani Josephus akitaka kujionyesha.

Lakini kwa kawaida ndivyo walivyofanya. Ili kuwasilisha maoni tofauti, wakati mwingine wangependa kile kinachoitwa prosopopoeia ambapo ungefanya, na tena sielezi maoni yangu mwenyewe hapa, ninakupa maoni ya jumla ambayo wasomi wameelezea. Prosopopoeia ambapo ungeandika hotuba katika tabia.

Sawa, hapa kuna mtu anaandika kuhusu majenerali wapinzani. Huenda walijua mengi yale ambayo jenerali fulani wa Kirumi alisema, lakini jenerali wa Kirumi alikuwa akienda dhidi ya jenerali wa Carthaginian. Hakuna mashahidi walionusurika wa hilo, ambao wanahistoria wa Kirumi wanaweza kupata.

Kwa hiyo, mwanahistoria mmoja wa Kirumi asema, vizuri angesema nini kutokana na kile tunachojua kuhusu, kutokana na kile tunachojua kuhusu hali hiyo? Na hivyo, anajaribu ugavi kwamba. Na kisha kwa njia hiyo una hotuba tofauti. Ilikuwa ni njia ambayo wanahistoria walijaribu kujaza mambo, maelezo, na kufafanua masimulizi kwa usahihi wa kihistoria kadiri walivyoweza.

Lakini walikuwa na uhuru zaidi katika hotuba ambapo mara nyingi walifanya kazi kutoka kwa makisio. Ilikuwa ni kutoa mtazamo juu ya matukio. Naam, hotuba zilikuwa sahihi kwa kiasi gani? Hiyo inategemea nani aliziandika na ni habari ngapi zilikuwa nazo.

Josephus juu ya hotuba katika Masada mara nyingi anatajwa kama mfano katika hoja ya hotuba ya kubuni. Kwa sababu Josephus anaripoti hotuba ambapo kiongozi wa kikundi cha Sicarii, Eleazari, anasema tusifedheheshwe na kuwaacha Waroma watushinde. Tujiue tu.

Na hivyo, wote wanajiua, wanajiua wenyewe. Na siku iliyofuata Warumi wakaingia na kuwakuta wote wamekufa. Naam, ni nini chanzo cha Josephus cha hotuba hii? Kulikuwa na wanawake kadhaa ambao walinusurika kwa kujificha.

Josephus hatupi fununu yoyote kwamba wao walikuwa chanzo cha hotuba. Na ninashuku kwamba hawakuwa. Kwa sababu ninamaanisha kuwa hii ni hotuba ambayo mzalendo huyu mwenye msimamo mkali anazungumza juu ya kutokufa kwa roho kwa lugha kama vile imechukuliwa kutoka kwa Plato.

Na wanawake hawa, kutokana na kile tunachojua kuhusu kiwango cha elimu ya wanawake kwa kawaida katika aina hizo za miduara, pengine hawangeweza kutoa tena hotuba hiyo hata kama Eleazari angeweza kutoa, ambayo pengine hakuwa nayo. Kwa hiyo, Josephus pengine alikuwa akionyesha ustadi wake wa balagha katika kutunga hotuba hiyo, na pengine wasikilizaji wake wote walijua kwamba ndivyo alivyokuwa akifanya. Hakuna siri hapo.

Lakini kwa kawaida wakati wanahistoria walikuwa na uwezo wa kufikia kiini cha hotuba, wangeweza kuitumia. Na ilizingatiwa kuwa bora kuifanya iwe kama mtu na tabia iwezekanavyo. Thucydides anasema kwamba kwa kawaida alifuata msukumo wa kimsingi ulipopatikana.

Lakini pia ni wazi kwamba hakuweza kufanya hivyo kwa neno. Hiyo haikupatikana. Hiyo haikuwa sehemu ya historia ya kale.

Na tena, paraphrase ilikuwa mazoezi ya kawaida hata kama wangeweza kuipata kwa neno. Lakini wanahistoria wa baadaye mara nyingi waliandika tena hotuba za awali za wanahistoria. Mara moja ilikuwa katika historia, ilikuwa chanzo.

Kwa hiyo, wao huweka tu dutu kwa njia mpya. Kwa hivyo, swali ni, je, mwanahistoria wa kwanza kuandika juu yake alikuwa na habari kuhusu hili? Na mara nyingi wa kwanza walifanya kwa sababu wangeweza kuwahoji watu waliokuwepo, angalau kukumbuka kiini cha hotuba, kwa sababu hotuba zilizingatiwa matukio ya kihistoria. Lakini si mara zote waliweza kuipata.

Kwa hivyo, inategemea mwanahistoria. Inategemea hali fulani. Debelius, msomi wa kitabu cha Matendo wa mapema wa karne ya 20, alitoa hoja kwamba wanahistoria walitunga hotuba kwa kejeli.

Na hiyo ni kweli kulingana na jinsi unavyofafanua neno lililotungwa. Haimaanishi kwamba hawakutumia vyanzo wakati walikuwa na vyanzo vilivyopatikana. Hata Livy, ambaye tena si mwangalifu zaidi wa wanahistoria wa kale, anafuata kiini cha msingi cha hotuba za Polybius ambapo anazo zinapatikana katika Polybius na ambapo nyenzo ni bora na tunaweza kuangalia zote mbili.

Kwa hivyo, ukweli labda uko mahali fulani kati ya wale wanaosema, unajua, hotuba zilihifadhiwa kwa usahihi sana na hotuba ziliundwa tu. Wakati mwingine maelezo yalichukuliwa. Bora ilikuwa kupata kiini sawa wakati hiyo inapatikana.

Pia, ulipokuwa unajaza ungetumia prosopopoeia inapopatikana, kujaribu kutumia kile ulichojua kuhusu mtindo wa mzungumzaji na mbinu sahihi ya kufanya usemi. Ungefanya kazi kwa uhalali wa kihistoria. Ungeipata karibu iwezekanavyo.

Kwa hiyo, uhalisi, kumbuka, kwamba historia ya kale sio aina sawa na historia ya kisasa. Kwa hivyo, ikiwa tunaihukumu kwa viwango vya aina yake na si kwa viwango fulani ambavyo vimewekwa juu yake, basi uhalisi unamaanisha kitu tofauti na jinsi mwanahistoria wa kisasa anavyoweza kuifanya. Je, ni kesi gani katika kitabu cha Matendo? Vema, huenda Luka angali ni mwanahistoria yuleyule kama alivyokuwa alipoandika Injili ya Luka.

Ukilinganisha maneno ya Yesu katika Luka, oh tuna vyanzo sawa na vile tunavyo katika Injili nyingine. Namaanisha, haswa wakati anatumia vyanzo sawa. Ana zingine za ziada.

Wana wengine ambao hana na kadhalika. Lakini mengi yake, Luka ana vyanzo halisi na ambapo tunaweza kulinganisha yao. Unajua, anaweza kusafisha sarufi ya Marko, lakini ni msembo uleule na kadhalika.

Pia, kuhusu hotuba katika Matendo, Luka alipaswa kupata angalau kiini cha nyingi za hotuba hizo. Namaanisha, hotuba ya Petro katika Siku ya Pentekoste ingekuwa jambo kubwa. Watu wangekumbuka aina ya kitu ambacho alizungumza.

Labda sio maelezo, lakini hakika ni aina ya jambo ambalo alizungumza. Na vivyo hivyo kwenye hafla zingine nyingi na hakika zile alizokuwepo. Sasa, baadhi ya haya tunaweza kubishana, sawa, vizuri hii ni aina ya kitu kwamba alizungumza.

Hiyo itakuwa ndani ya aina ya historia ya kale. Ikiwa hujui yote ambayo Petro alizungumza wakati fulani, lakini unajua kwamba hivi ndivyo Mitume wa Yerusalemu walizungumza juu yake, unaweza kutumia nyenzo za aina hiyo katika hotuba. Lakini hotuba zenyewe zilizingatiwa matukio ya kihistoria yanayostahili kukumbukwa na kungekuwa na sababu ya kufikiria kuwa mengi ya haya yangehifadhiwa.

Wanahistoria wa balagha walipenda kufafanua, kama Josephus anavyofanya, lakini wengi wa wanahistoria hawa wasomi walifafanua. Lakini angalia hotuba katika Matendo. Je, yamefafanuliwa? Je, ni ndefu? Tuliyo nayo katika Matendo ni muhtasari wa hotuba.

Hizi ni hotuba fupi sana. Hata Matendo 2, namaanisha, unafikiri hotuba inaweza kuwa ndefu, lakini haichukui muda mrefu sana kusoma hotuba nzima. Katika sura ya

2 na mstari wa 40, Luka anasema, na kwa maneno mengine mengi, Petro aliwahimiza.

Kwa hivyo, ni muhtasari wa hotuba. Luka hayuko nje kuonyesha maneno yake. Luka yuko tayari kukupa kile alichonacho.

Yeye huhariri ili kuleta mada thabiti, lakini kama CH Dodd alivyotaja muda mrefu uliopita, pengine pia kulikuwa na mada zinazolingana, mambo ambayo Mitume walihubiri mara nyingi. Aina ya ujumbe wa kitume tulionao mahali pengine katika Agano Jipya, tuna sababu nzuri ya kuamini kwamba huo ulikuwa kiini cha mahubiri ya kitume, hasa pale ambapo tuna uthabiti katika sehemu kubwa ya Ukristo wa awali. Kwa hivyo, tutazungumza zaidi juu ya hili baadaye, lakini kusema tu kulikuwa na anuwai ya kugemea katika hotuba za wanahistoria wa zamani.

Lakini kama sisi ni kwenda kulinganisha Luka na kwamba, hata kwa misingi ya msingi ya historia, tuna sababu ya kuheshimu kuandika hotuba ya Luka zaidi ya sisi kuwa na sababu ya kuheshimu ile ya wengi wa wanahistoria wengine wa kale.

Huyu ni Dk. Craig Keener katika mafundisho yake juu ya kitabu cha Matendo. Hiki ni kipindi namba 3, Historia ya Luka.